

Beşar Esad: Göz lukmanlygyndan awtoawariýa bilen Siriýa liderligine

Category: Kitapcy, Medisina, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Beşar Esad: Göz lukmanlygyndan awtoawariýa bilen Siriýa liderligine BEŞAR ESAD: GÖZ LUKMANLYGYNDAN AWTOAWARIÝA BILEN SIRIÝA LIDERLIGINE

Damaskdan howalanan uçara münüp gaçandygy aýdylýan Beşar Esad bir mahallar Londonda göz lukmançylygyndan bilim alyp ýörkä, on ýyldan gowrak wagt bäri dowam edip gelen gandöküşikli graždanlyk ursunda uly ýara alan ýurduň diýdimzor ýolbaşçysyna öwrüldi.

Siriýanyň lideri Beşar Esadyň durmuşynda köp sanly kesitleýiji pursat bar, ýöne belki-de bularyň iñ esasy sy ýaşan ýerinden müňlerçe kilometr uzaklykdaky awtoulag heläkçiligidi.

Beşar Esad ilkibaşlarda kakasynyň oruntutarlygyna yetişdirilmändi. Siriýanyň prezidenti wezipesine gelişine barýan ýol onuň agasy Basiliň 1994-nji ýylyň başynda Damaskyň

töwereginde bolup geçen awtoulag heläkçiliginde ölmegi bilen açyldy. Beşar Esad şol wagt Londonda göz keselleri boýunça lukmançylyk ugrundan okap ýördi.

Basiliň ölüminden soñ körpe jigisini Siriýada häkimiýet başyna oturtmagyň taýýarlyk işleri geçirildi. Has soňra yüz müňlerce adamyň ölümine, millionlarça adamyňam öý-ilinden jyda düşmegine sebäp bolan graždanlyk ursunda döwlete ýolbaşçylyk etdi.

Eýsem-de bolsa, Siriýany taşlap gaçandygy aýdylýan Beşar Esad nädip lukmançylyk kärinden uruş jenaýatlaryny etmekde aýyplanylýan awtoritar lidere öwrüldi?

Beşar Esadyň kakasy Hafyz otuz ýyl çemesi wagt häkimiýet başynda oturdy

• **Kakasynyň mirasy**

Beşar Esad 1965-nji ýylда Hafyz Esadyň we Anisa Maklufyň maşgalasynnda dünýä indi.

Onuň doglan wagtynda Siriýada, Ýakyn Gündogarda we aňyrsynda düýpli üýtgeşmeler bolup geçýärdi. Arap nasionalizmi sebitdäki köp sanly ýurtda regionap syýasatda agalyk sürýärdi we Siriýada mundan tapawutlanmaýardı.

BAAS partiýasy Müsüriň we Siriýanyň arasyndaky az wagtlaýyn (1958-1961) bileleşigiň yzyndan häkimiýet başyna geldi we arap nasionalizmini agitirledi. Döwrüniň köp arap ýurdy ýaly Siriýa hem demokratik ýurt däldi we köp partiýaly saýlawlar ýokdy.

Esad maşgalasynyň çykan alawy jemgyýeti Siriýadaky iň ýoly ýapyk toparlardandy we bu bökdençlik sebäpli köp sanly alawy Siriýanyň Ýaragly Güýçlerine goşuldy. Ofiser we BAAS partiýasynyň ýakyn tarapdary hökmünde orta çykan Hafyz Esad 1966-njy ýylда Goranmak ministri boldy.

Hafyz Esad ýeterlik güýç toplandan soň 1971-nji ýylда Siriýanyň prezidenti boldy we bu wezipede 2000-nji ýylda aradan çykýança oturdy. Onun uzak wagta çeken hökmürowanlyk döwri Siriýada birtopar harby döwlet agdarylyşygyna synanyşyklaryň bolup geçen garaşsyzlyk döwrüne tersligi emele getirýärdi.

Hafyz Esad ýurduny «demir ýumruk» bilen dolandyrdy, oppozisiýany basyp ýatyrdy, demokratik saýlawlary ret etdi. Emma ol daşary syýasatda pragmatik pozisiýada durdy. 1991-nji ýıldaky Pars aýlagy ursunda ABŞ-nyň ýolbaşçylygynyndaky koalisiýa goşuldy.

Beşar Esad geljekki aýaly Esma Ahras bilen Londonda tanyşdy

• Londonda işläp ýörkä agasynyň ölmegi bilen durmuşy başga ugra gönükdí

Syýasatdan we harby gullukçylykdan daşda başga ýoldan giden Beşar Esad medisina ugrundan işlemegi makul bildi.

Damask uniwersitetini tamamlandan soñ Londondaky «Western» göz keselleri hassahanasynda göz keselleri boýunça hünärmen bolup işlemek üçin 1992-nji ýylда Angliáya göçdi.

2018-nji ýyl «BBC»-niň çýkaran «Howply dinastiýa: Esadlar» atly dokumental filmde aýdylmagyna görä, Beşar Esad Londonda durmuşyň keýpini gördü. Ol iñlis aýdymçysy Fil Kollinziň janköýeridi we Günbatar gymmatlyklaryny halaýardı.

Beşar geljekki aýaly Esma el-Ahras bilen Londonda tanyşdy.

Esma «King» kolležinde kompýuter hünärmenligi ugrundan okaýardı. Ol soňra ýokary bilim almak üçin Garward uniwersitetine girdi. Emma onuň durmuşy az wagtdan soñ düýbünden başga ugra gönügipdi.

Beşar Esad Hafyz Esadyň ikinji ogly bolandoň, özünden uly

dogany Basiliň yzynda durmaly bolýardy.
Basiliň 1994-nji ýylyň ýanwar aýyndaky ölümü Beşaryň durmuşynyň ugruny üýtgetdi. Ol dessine Londondan getirildi we Siriýanyň indiki lideri edip goýulmagyna getiren işler başlandy.
Beşar goşuna girdi we geljekäki roly üçin jemgyýetçilikde ýol arçalmaga girişildi.

Esad maşgalasy Siriýany elli ýyldan gowrak wagt dolandyrdy
• Özgerişlikleri geçirmek pikirleri

Hafyz Ezad 2000-nji ýylyň iýunynda öldi. Otuz dört ýaşlt Beşar Siriýanyň konstitusiýasynda kesgitlenen kyrk ýaş düzgünü üýtgedilenden soñ ýurduň prezidenti boldy.

Beşar Esad 2000-nji ýylyň tomsunda prezident wezipesine girişende kasam içen wagty düýbünden başga hili syýasy tondady. «Aç-açanlykdan, demokratiýadan, galkynyşdan, döwrebaplaşmadan, guramaçylykly düşünjeden» söz açýardy.

Prezident bolandan soñ birnäçe aýyny geçirip esma Ahrasa

öylendi. Onuň Hafyz, Zein, Kerim atly üç çagasy bar. İlkibaşa Beşar Esadyň syýasy reformalary geçirmek we metbugat azatlygyny bermek hakda aýdýanlary siriýalylaryň arasynda umyt döretdi. Liderlik terzi we Esmanyň ýewropalaşan bilimi täze döwrüň yşaraty bolaýjak ýaly bolup görünýärdi.

Şol wagt Siriýada «Şam bahary» diýlen medeni çekişme we söz azatlygy döwri bolup geçdi. Emma howpsuzlyk güýçleri 2001-nji ýylda oppozisionerlere garşı basylara, tutha-tutluklara dolanyp geldi.

Beşar Esad hususy pudagyň ösmegine höweslendirýän çäkli ykdysady reformalary-da geçirdi.

Ýolbaşçyligynyň ilkinji ýyllarynda çykany Rami Makluf hem güýçlendi. Makluf uly ykdysady «imperiýa» gurupdy.

Liwanyň öñki premýer-ministri Refik Haririniň janyna kast edilmegi Beşar Esada has ýiti täsirini ýetirdi

• **Yrak we Liwan**

2003-nji ýıldaky Yrak urşy Beşar Esadyň we günbatarly hökümetleriň arasyndaky gatnaşyklaryň düýpli bozulmagyna

getirdi. Siriýanyň prezident Yragyň ABŞ tarapyndan okkupirlenmegine garşydy. Käbir gatlaklar bu pozisiýany Siriýanyň sebitde amerikan ekspansiýalarynyň soňky nyşanasy bolmak gorkusy bilen mälim etdi.

2003-nji ýylyň dekabr aýynda ABŞ Damaska dürli bahanalar bilen sanksiýa girizmäge başlady. Bahanalaryň sebäbi diňe Yrak bilen däl, Siriýanyň Liwanda hereket edýändigi bilenem baglanyşyklydy.

2005-nji ýylyň fewralynda sebitdäki Siriýanyň garşydaşlaryndan Liwanyň öñki premýer-ministri Refik Hariri aýylganç partlamada aradan çykdy.

Ünsler şobada Siriýa we onuň ýaranlaryna öwrüldi. Liwanda uly demostrasiýalar bolup geçdi we Damaska garşy halkara basyşlar artdy.

Bu ýagday Siriýanyň Liwandaky otuz ýyl çemesi wagtlyk harby güýjuniň soňlanmagyny hem alyp getirdi.

Aýyplamalara garşy Esad we onuň Liwandaky esasy ýarany «Hizbullah» Haririniň öldürilmegi hakdaky aýdylýanlary ret etdi. Ýörite halkara sudy «Hizbullahyň» agzalarynyň birini 2020-nji ýlda şu boýunça azatlykdan mahrum etdi.

«*Arap bahary*» demonstrasiýalary 2011-nji ýylda Siriýa hem baryp ýetdi

- **«*Arap bahary*»**

Beşar Esadyň häkimiýetiniň ilkinji on ýylynda Siriýanyň Eýran bilen gatnaşyklaey berkedi, Katar we Türkiye bilenem gatnaşyklar ösdürildi. Emma bu ýagdaý hasam üýtgemelidi. Riýadyň ilkibaşaýda ýaş prezidente beren goldawyna garamazdan, Saud Arabystany bilen gatnaşyklar belentli-peslidi.

Beşar Esad umuman alanda daşary syýasatda kakasynyň ýolundan ýöredi, günden-göni harby çaknyşyklarsan gaça durmak bilen ünsli manýowlary etdi.

Häkimiýetdäki ilkinji on ýylyndan soñ oppozision sesler basylyp ýatyrylyp, Esadyň häkimiýeti awtoritarlygy bilen ýakasyny tanatdy.

2010-njy ýylyň dekabrynda aýaly Esma Esad «Vogue» žurnalyna interwýu berdi we öýleriniň «demokratiýa» esasynda

dolandyrylyandygyny aýtdy.

Şol gün tunisli gezende käşir satyjysy Muhammet Bouazizi bir zenan polisiýa işgäriniň ýumrugyny iýenden soñ özünü otlady we Tunisde döwlet ýolbaşçysy Zeýnelabidin Binalynyň agdarylmagy bilen tamamlanan halk gozgalaňny tutasdyrdy.

Tunisdäki gozgalaň garaşylmadyk ýagdaýda Arap dünýäsinde rewolýusion hereketlere güýç nerdi we Müsüre, Liwiýa, Ýemene, Bahreyne, Siriýa baryp ýetdi.

2011-nji ýylyň martynda «Çöldäki gül» ady bilen köpçüligiň dykgatyna ýetirilen (we soñ yzyna alynan) «Vogue» interwýusynda Siriýa «bombaly hüjümlerden, dartgynlylyklardan, adam ogurlap gaçmalardan azat ýurt» hasaplapdy.

Berlen bu baha onuň yzyndan gelen aýlarda düýbünden üýtgedi.

Mart aýy ortalanda paýtagt Damaskda demonstrasiýa geçirildi we birnäçe günden soñ günortadaky Dera şäherinde diwarlara Esada garşı cykýan şygarlary ýazan çagalaryň tussag edilmeginden soñ protestler başlady.

Esad siriýa halkyna iki hepdeden soñ beýanat berdi. Ol parlamentde Siriýany nyşanalaýan «dildüşügi» pücege cykarmaga söz bermek birlikde, köp adamyň mätäçliklerini çözüp oñarylmandygyny-da boýun aldy.

Derada howpsuzlyk güýçleriniň demonstratlara ok atmagy protestleri hasam güýçlendirdi we köp şäherde Esada meýletin işden gitmäge çagyryşlar edildi.

Gazaply garşılyk berlen protest demonstrasiýalar üçin «daşarky güýçleriň täsirindäki bulagaýlar we içayalar» günükär hasaplandy.

Birnäçe aýyň içinde ýagdaý hökümet güýçleriniň we ýurt boýunça ýaraga ýapyşan oppozisionerleriň arasyndaky çaknyşyga öwrüldi.

On ýyldan gowrak wagt dowam eden graždanlyk urşy zesarly köp sanly şäherler harap boldy

- **Halkara ekspansiýa, jihatçylar we uruş jenaýatlary**

Birýandan çaknyşyklar ýitileşse, bir ýandan halkara güýcleriň barha artýan ekspansiýalary bilen BMG-nyň çaklamasyna görä ölenleriň we ýaralananlaryň sany on müňlerden yüz münlere çykdy.

Russiya we Eýrana arkalanýan ýaragly toparlar Esadyň tarapyna geçen bolsa, Türkiye we Pars aýlagynyň arap ýurtlary ýaragly oppozision toparlara goldaw berdi.

Esada garşıy çykyşlarda ilkibaşda hemmeler üçin demokratiýa we azatlyga çagyrylan bolsa, soňabaka mezhepcilik täzeden janlandı we käbir oppozision toparlar hökümeti alawybazlygy sünni köpçülükden önde tutmakda aýyplady.

Sebitleýin ekspansiýalar mezhep diskriminasiýasyny has-da çuňlaşdyrdy. Yslamçı güýcler alawylara garşıy duşmançılıkly pozisiýany ýöreden bolsa, «Hizbullahyň» ýolbaşçılıgyndaky Eýrana we paly shaýy milisiýa otrýadlary Esad hökümetini goldamak üçin ýurda eñdi.

Goňşy Yrakda ekstremistik YŞYD terrorçylary güýjäpdi. Bu terrorçy topar Siriýada hem ýer eýelemek üçin graždanlyk urşundan peýdalandy we Siriýanyň gündogaryndaky Rakkany öz paýtagty diýip yqlan etdi.

2013-nji ýylyň awgustynda Damaskyň golaýlarynda oppozisionerleriň elinde saklaýan Gündogar Gutada ýüzlerce adam himiki gyryjy ýaraglar bilen öldürildi.

Günbatarly güýçler we siriýaly oppozision toparlar bu jenaýatçylykly hüjüm üçin Esad hökümetini günäkärledi. Damask aýyplamalary ret edenem bolsa, halkara basylaryň we haýbatlaryň garşysynda himiki ýarag ammarlarynyň ýok edilmegine razılyk berdi. Ýone munuň üstýne başga himiki hüjümler hem goşulyp, Siriýa urşundaky gyrgynylyklaryň soňy gelmedi.

BMG-nyň edaralary çaknyşyga gatnaşýan ähli taraplary jenaýat, gynama we zorluk ýaly uruş jenaýatlaryny etmekde aýyplady.

2015-nji ýylda ýurduň uly bölekleriniň gözegçiliginı elden gideren Esad hökümeti iñ soňky pellesine gelene meñzeýärdi. Emma Russiýanyň harby ekspansiýasy hemme zady tersine öwürdi we Beşar Esad esasy ýerleri yzyna gaýdyp aldy.

Oppozision güýçler soñky günler kän öñegidişlikleri etdi
• **Gaza urşy**

2018-2020-nji ýyllarda sebitleýin we halkara ylalaşyklar bilen hökümət güýçleriniň Siriýanyň uly böpeginé eýelik eden yslamçı oppozision toparlaryň we kürt milisiýa otrýadlarynyň gündogardemirgazykda gözegçiliği paýlaşýan düzgüni ýola goýuldy.

Bu ylalaşyklar Esadyň pozisiýasyny güýçlendirdi we tapgyrlaýyn ýagdaýda Arap diplomatiýasy arenasyna gaýdyp geldi. Siriýa 2023-nji ýylda Arap bileleşigine täzeden girdi we Arap ýurtlary Damaskda ilçihanalaryny gaýtadan açdy.

Siriýada soñky ýyllarda ýaramazlaşan ykdysady krizise garamazdan Esad öz häkimiyetine garşy iň uly tutluşykdan sag-salamat çykana meňzeýärdi. Emma 2023-nji ýylyň oktyabrynda «Hamas» Ysraýyla garşy garaşylmadyk hüjümini etdi. Gazadaky urşuň täsirleri tizara Liwana, aýratynam Esadyň ýarany «Hizbulлаha» ýetdi.

«Hizbulлаha» çaknyşyklarda uly ýitgileri çekdi we ol ýitgileriň arasynda toparyň başlygy Hasan Nasrallah hem bardy.

Liwanda ok atyşygy bes etmegiň başlan günü militaristik yslamçy «Heýet Tahri eş-Şamyň» ýolbaşçylygyndaky oppozision toparlar garaşylmak hüjümi gurnap, çaltlyk bilen ýurduň iň uly şäheri Halaby ele saldylar.

Oppozisionerler çakgan öňe süýşüp, Hamany we beýleki şäherleri eýelände, günorta sebitler hökümetiň elinden taýdy gitdi.

Esasy ýaranlary Eýrandyr Russiýa dadyna yetişip bilmejek ýagdaýdaka Esadyň tagty howp astyna girdi we 27-nji noýabrda başlan oppozisionerleriň hüjümi Siriýadan gelen habarlara seredilende, paýtagt Damaskyň ele salynmagy we Beşar Esadyň uçara atlanyp ýurtdan gaçmagy bilen soñlandy.

«BBC», 08.12.2024 ý.

«BBC»habarlar gullugynyň maglumatlary esasynda taýýarlandy.
Publisistika